

Ermeniler ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu
Chicago 13-19 Mart 2000

Türkiye, Almanya ve A.B.D.'den
Tarihçiler Jenosidi Tartışıyor

Ronald G. SUNNY

1 7-19 Mart günlerinde, hafta sonu boyunca on üniversite ve araştırma merkezinden bilim adamları Chicago Üniversitesi'nde bir araya gelerek tartışmalı "Ermeniler ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu" konusunda bildirimler sundular ve konuyu tartıştılar. Chicago Üniversitesi'nden tarihçi/siyaset bilimci Ronald Grigor Suny ve Michigan Üniversitesi'nden tarihsel sosyolog Müge Göçek, edebiyat tarihçisi Kevork Bardakjian, antropolog/tarihçi Stephanie Platz ve tarihçi Kenneth Church'den oluşan bir komitenin örgütlü olduğu toplantı, akademik ve açık fikirli tartışmaları, bildirimlerin ciddiliğiyle ve katılımcıların çok açık iyi niyetlilikleri ve güvenleriyle her türlü beklentinin üstünde bir başarı sağladı. Barış ve Uluslararası İşbirliği İleri Araştırmalar Konseyi (CASPIC) ile Chicago Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi ve Michigan Üniversitesi Uluslararası Enstitüsü tarafından sponsorluğu yapılan atölye Ermeni Jenosidi konusunda, tarih, edebiyat ve siyasetin geniş biçimde tartışıldığı ilk konferanslar serisi olmasıyla da dikkat çekiciydi.

Profesör Sunny atölyeyi kısa bir konuşmayla açarken şunları söyledi: "Bu küçük, alçakgönüllü ve tarihsel bir buluşma - ilk kez çeşitli uluslardan bilim adamları, aralarında Ermeni ve Türkler de olmak üzere, Osmanlı İmparatorluğu çöküş süreci içine girdiğinde ve dağıldığında orada yaşayan halkların kaderleriyle ilgili bilimsel bir toplantıda bildirimler sunmak ve tartışmalar yapmak için bir araya geliyorlar. Değişik halklarla, Yahudi, Kürt, Arap, Rumlarla ilgilemeyeceğiz fakat temel odak noktası, son dönem Osmanlı tarihi üstüne yazılanların çoğunda atlanmış olan bir halk ve olaylar olacak- Osmanlı Ermenilerinin tehciri ve kıyımı ve 20. yüzyılın ilk jenosidi. Tam bir

ERMENİLER VE OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN SONU

Atölye, Wilder House, 17-19
Mart 2000

Barış ve Uluslararası İşbirliği
İleri Araştırmalar Konseyi
(CASPIC) (Wilder House, Chi-
cago Üniversitesi), Uluslararası
Enstitü (Michigan Üniversitesi)
ve Chicago Üniversitesi Orta Do-
ğu Araştırmaları Merkezi'nin
sponsorluğuyla düzenlenmiştir.

Cuma, 17 Mart 2000
3.00 - 5.30 Wilder House 58.
ve Kenwood

Açılış

Ronald Grigor Suny (Chicago
Üniversitesi)

Müge Göçek (Michigan
Üniversitesi)

I. Azınlıklar, Millet Sistemi ve Osmanlı Devleti

Başkan: Müge Göçek (Michi-
gan Üniversitesi)

Marc Baer (Chicago
Üniversitesi): "17. Yüzyıl Osmanlı
Toplumunda Etnik Rolün De-
ğişimi ile Yahudilerin Etki ve
Konumlarındaki Gerileme"

Selim Deringil (Boğaziçi
Üniversitesi): "Osmanlı İmpara-
torluğu'nda Son Dönem Ermeni
Krizi, Araştırmaları ve 'Belgenin
Suyunu Çıkarmak' "

Seteney Shami (Toplumsal
Bilimler Araştırma Konseyi):
"Çerkezler ve Osmanlı İmpara-
torluğu"

Engin Deniz Akarlı (Brown
Üniversitesi): "Osmanlı Ülke-

· fikir birliği olmasını beklemiyoruz fakat ciddi ve bilgi
· dolu bir tartışmayı umut ediyoruz. Bu toplantı,
· özgürlükçü Osmanlılık, dışlayıcı ve dar görüşlü bir
· ulusçuluk yerine eşitlik ve saygı temelinde farklılıklara
· hoşgörü gösterilen yeni bir bilimsel topluluk
· oluşturmak yönünde bir girişim, ilk yoklamadır."

· İlk bildirimlerde, Chicago Üniversitesi'nde yüksek
· lisans öğrencisi Marc Baer, İstanbul Boğaziçi
· Üniversitesi'nden tarihçi Selim Deringil, New York'tan
· Toplumsal Bilimler Araştırma Konseyi'nde antropolog
· Seteney Shami ve Providence, Rhode Island'dan Brown
· Üniversitesi'nden tarihçi Engin Deniz Akarlı, 'millet
· sistemi', Osmanlı Devleti'nde azınlıkların yönetimi
· konusu üstünde durdular. Baer Yahudilerin, on altıncı
· yüzyılda Osmanlıların ilk dönemlerinde kayırlan tebaa
· konumunda iken, on yedinci yüzyılın sonunda daha
· fazla ayrımcılığa ve baskıya maruz kalarak, yaşadıkları
· hoşgörü ortamındaki değişimi dile getirdi. Deringil
· konuşmasına, "bu hayatımda yazdığım en zor bildiri
· oldu; Ermeni krizi konusunda bir çalışmaya girişmek,
· mayın tarlasında dolaşmak gibi" diyerek başladı. Sonra
· Ermeni-Türk ilişkileri konusunda Osmanlı arşivlerinde
· bulunduğu belgelere dayalı canlı açıklamalarda bulundu.
· Deringil belgelerin nasıl çeşitli anlamlandırmalara konu
· olabileceğini ve tarihsel bağlamlarına yerleştirilerek
· dikkatle çözümlenmeleri ve daha geniş çözümlerinin
· parçası haline getirilmeleri gerektiğini ortaya koydu.
· Shami, Rus İmparatorluğu'ndan göç ettirilip Osmanlı
· İmparatorluğu'na sürgün giden Çerkezlerin bu süreçte
· nasıl kolektif kimlik geliştirdikleri, imgeleri ve
· betimlenmeleri üstünde durdu. Akarlı ulus-devletin
· oluşturduğu dar çerçeveyi ve karmaşık, çok yönlü
· imparatorlukları anlayışımızı nasıl sınırlandırdığını
· sorguladı. Osmanlı mahkemelerinde bu farklılığın nasıl
· işlediğini gösteren şeriat hukuku örneklerini dile getirdi.

· Gerard J. Libaridian, Ermeni Cumhuriyeti
· Cumhurbaşkanı'nın eski özel danışmanı, konferansa
· genel olarak hitap ederek, jenosidin daha iyi

anlaşılmasının önüne çıkan entelektüel ve siyasal engelleri vurguladı. Eghishe Charents'in 'Yol Ayrımı' şiirini okuyarak sözlerine başlayan Libaridian, "önemli olan yalnızca neler olduğu değil, fakat bu olanlar karşısında neler yapıldığıdır" görüşünü ileri sürdü." Bazı insanlar niçin çözüm yerine sorunu seviyor?" diye soran Libaridian, "1915 olayları ve sonrası tarihteki yerine yerleşmelidir. Ulusçu bir çerçeveyi benimseyenler ortak bir geçmiş gözlerden saklıyorlar. Bazı tarihçiler başarısız ilahlar gibi. Geleceği kendi istedikleri gibi yapamıyorlar ve geçmişten yeniden yaratmaya çalışıyorlar" dedi.

İkinci gündeki bildiriler, Chicago Üniversitesi'nden tarihçi Holly Shissler, Boğaziçi Üniversitesi'nden sosyolog Çağlar Keyder, İstanbul Sabancı Üniversitesi'nden tarihçi Halil Berktaş'ın Türk ulusçuluğu tartışmalarını içeriyordu. Shissler Pan-Türkizm, Türkizm ve Turancılık arasındaki ayrımları sorguladı. Profesör Keyder ulusçu metinlerin Osmanlı İmparatorluğu'nun çok uluslu yapısının kavranmasını engellediğini vurguladı ve "ciddi hatırlama" çağrısında bulundu. Can alıcı dönem olan 1908-1918 dönemi içinde Türk ulusçuluğu üstünde çalışmakta olan Profesör Berktaş, popüler edebiyat üstünde durarak, yeni tavırlar geliştirilmesinde ulusçuluğun toplumdan uzak kuramcılarında çok daha fazla etkin olduklarını ileri sürdü. Bildirinin konusu olan popüler yazar Ömer Seyfeddin Türkçü düşünceler geliştirmiş, imparatorluğun çeşitliliğini inkar etmiş ve Batı'yı 'yüzsüz fahişe', zayıf, feminen, çürümüş bir uygarlık olarak görmüştür.

Jenosid, dört saatlik bir oturumun konusuydu ve New York, Zohrab Merkezi'nden Aram Arkun, Almanya Hamburg Bilgi ve Kültür Geliştirme Vakfı'ndan Taner Akçam, Suny ve Bardakjian bildiri sundular. Birinci Dünya Savaşı sonrasındaki Jön Türk yargılanmalarını yakından inceleyen Bardakjian, tehcir ve kıyımın tasarlanması ve gerçekleştirilmesiyle ilgili ciddi malzeme ortaya koydu. Arkun Kuzey Kilikya'da

sinde Dinsel Cemaatler: Genel Bir Bakış"

Tartışmacılar: Cornell Fleischer (Chicago Üniversitesi)
Müge Göçek (Michigan Üniversitesi)

7: 00 - Raşid ve Muna Halidi'nin evinde akşam yemeği.
550 S. Kimbark 667-6611

Cumartesi, 18 Mart 2000
8:30 - 9:30 - Kahvaltı,
Wilder House, 58th Kenwood

9:30 - 10:30 Genel Değerlendirmeye Doğru

Başkan: Ronald Grigor Suny (Chicago Üniversitesi)

Gerard J. Libaridian (Boston):
"Geçmişten Yeniden Hayal Etmek, Bugünü Yeniden Düşünmek: Ermeni-Türk İlişkilerinin Geleceği"

II. Jön Türkler ve Ermeniler

Başkan: Stephanie Platz (Michigan Üniversitesi)

Holly Shissler (Chicago Üniversitesi): "Türkçülük, Pan-Türkçülük, Turancılık? Terimler, Tanımlar ve Geçmiş Değerlendirmek"

Çağlar Keyder (Boğaziçi Üniversitesi): "Türk Ulusçuluğunun Tarihi ve Coğrafyası"

Halil Berktaş (Sabancı Üniversitesi): "Ermeniler ve Ermeni Sorunu Konusunda Ömer Seyfeddin"

Tartışmacılar: Ronald Grigor Suny (Chicago Üniversitesi)

Kevork Bardakjian (Michigan Üniversitesi)

12:30 - 2: 30 Öğle Yemeği
Arası
2:30 - 5:30

III. Savaş Yılları ve Ermeniler. 1912-1922.

Başkan: Raşid Halidi (Chi-
cago Üniversitesi)

Taner Akçam (Stiftung zu
Förderung von Wissenschaft und
Kultur, Hamburg): “Osmanlı
Türk Belgeleri Işığında Jenosid
Kararı”

Aram Arkun (Zohrab
Merkezi, New York): “Kuzey
Kilikya’da Jenosid Sonrası”

Kevork Bardakjian (Michi-
gan Üniversitesi): “Ermeni
Jenosidini Savaş Sonrası Askeri
Mahkemelerde Osmanlı Görevli-
lerin Davalarında Araştırmak”

Ronald Grigor Suny (Chi-
cago Üniversitesi): “ Ne Zaman
Jenosid Olurş Ermeni Tehcir ve
Katliamlarının Nedenlerini ve
Zamanlamasını Yorumlamak”

Tartışmacılar: Robert Melson
(Purdue Üniversitesi)

Raşid Halidi (Chicago
Üniversitesi)

6: 30 - Resepsiyon ve Akşam
Yemeği. Quadrangle Klübü 57th
ve Üniversite

Pazar, 19 Mart 2000

9:00 - 10:00 - Kahvaltı -
Wilder House

10:00 - 12:30

IV. İmparatorluğun Sonu ve Ulus-Devlete Geçiş

Başkan: Kevork B. Bardakjian
(Michigan Üniversitesi):

Hakan Özoglu (Chicago

jenosid sonrası durumu inceledi. Osmanlı arşivinden
belgeler kullanarak, işgalci Müttefik kuvvetlerin
başarısızlıklarının savaş sonrası dönemde Ermenilerin
adaletle kavuşmasını nasıl engellediğini gösterdi. Suny
jenosidi, imparatorluğu daha pan-türkist ve ulusçu
çizgide yeniden biçimlendirme girişiminde başarısız
kalmış emperyal bir strateji olarak değerlendiren bir
çözümleme sundu. Taner Akçam, jenosid konusunda
ilk kez yazı yazan Türk tarihçi, tehcir kararının alındığı
tarihi belirleyen ayrıntılı bir çalışmayla, bugünü 1915
Mart’ının başları olarak saptadı. Jön Türk önderlerinden
biri olan Enver Paşa, daha önce parti üyelerini
İstanbul’da toplayarak Anadolu’da gayrimüslim öğelerin
saf dışı bırakılması için tasarılar geliştirmişti. 1914
Mayıs-Haziran’ında hükümet Rumları batı Anadolu
sahilinden uzaklaştırdı. 2 Ağustos 1914’de İttihad ve
Terakki merkez komitesi, daha sonra Ermeni tehcir
ve kırımını çoğunlukla gerçekleştirecek olan Teşkilat-ı
Mahsusa’yı yeniden örgütledi. Bu anda örgütün görevi
Kafkaslarda, Rusya’yı Türkiye’yle savaşa sokacak
eylemlerde bulunmaktı. Osmanlı ordusunun
Sankamış’ta 1915 başlarında yenilmesinden sonra,
merkez komite Ermenilerin tehciriyle ilgili hayati kararı
aldı. Çifte mekanizma işliyordu: İçişleri Bakanlığı’ndan
yerel jandarmaya kadar resmi olan ve eyalet valilerine
gizli emirler ileten parti görevlileri ve ajanlardan oluşan
ikinci gayri-resmi kanal.

Konferansın son sabahı Jenosid sonrası döneme
ayrılmıştı. Chicago Üniversitesi’nden tarihçi Hakan
Özoglu’nun sunduğu bildiri Kürt isyanları ve yeni
başlayan ulusçulukla ilgiliydi ve imparatorluktan ulus-
devlete geçişin tarihinin Kürtler olmadan
yazılamayacağını ileri sürüyordu. Müge Göçek
Türkçe’de yeni yayınlanmış olan Ermeni yazarların
anılarını inceliyordu. Soğuk Savaş’ın sona ermesi, Türk
medyasının liberalizasyonu ve Türkiye Cumhuriyeti’nin
75. Yıldönümü kutlamalarının Türk entelektüellerinde
güven duygusunun artmasına katkıda bulunduğunu ve

böylece suskun geçmişe ilişkin yeni tarihler yazılmasına olanak sağlayan bir ortam doğduğuna işaret etti. Michigan Üniversitesi' den tarihçi Geoff Eley, kapanış yorumunda bir takside bir hukukçuyla karşılaşmasını naklederek sözlerine başladı. Hukukçu nereye gittiğini sorup Profesör Eley "Ermeni Jenosidi konusunda bir konferansa" diye cevap verdiğinde, hukukçu "bu bugünlerde olan bir şeymiş" diye sormuş. Elbette diye devam etti Eley, sorun bilim adamlarının kamuoyunu ve resmi hafızayı nasıl anlayabilecekleridir. Eley kamu oyunun vicdanı değişmeden önce bu atölyede gerçekleştirilen türde birinci dereceden işbirliği çabalarının gerekli olduğunu dile getirdi. Yahudi 'holocaust'u konusunda vicdanların uyanması için önce sıkı bilimsel çaba gerekmişti. Önce tarihin yazılması gerekiyordu. Konferansa Minnesota, California ve New Jersey gibi değişik, uzak yerlerden gelen konuklar vardı. Bildiriler üstünde tartışan öteki bilim adamları Purdue Üniversitesi'nden siyaset bilimci Robert Melson ve Chicago Üniversitesi'nden tarihçiler Cornel Fleischer ile Raşid Halidi'ydiler.

Toplantının hedefi gerçek araştırmayı temel alan bilimsel bir topluluk oluşturmak, görüşleri paylaşmak ve güven yaratmaktır. Bu amacın gerçekleştiğine ilişkin kanıtlar ilk gün tartışmaların canlılığı ve ciddiliği ile kendini gösterdi. Son gün katılımcılar tartışmayı sürdürmek için bir başka konferansın gerçekleştirilmesi konusunda büyük bir istek içinde karar aldılar. Önerilen konu "Birinci Dünya Savaşı ve Osmanlı İmparatorluğu: Uluslararası Bağlamda İmparatorluğun Dağılımı" oldu.

Gelecekte konferans dizilerinden kitap oluşturulması da kararlaştırıldı.

Üniversitesi): "Son Dönem Osmanlı, İlk Dönem Cumhuriyet Tarihinde Ulusçuluk ve Kürt Eşrafı"

Müge Göçek (Michigan Üniversitesi): "Türk Ulusal Tarihinde Suskun Geçmiş: Çağdaş Türk-Ermeni Anılarının Çözümlemesi"

Tartışmacılar: Geoff Eley (Michigan Üniversitesi):

Kalan saatler atölyenin gelecekteki tasarılarının ve bundan sonraki toplantı ve yayın olanaklarının tartışılmasına ayrılmıştır.